

НІМЕЦЬКА ХРИСТИЯНСЬКО-БОГОСЛОВСЬКА ТЕРМІНОСИСТЕМА В КОНТЕКСТІ ФАХОВИХ МОВ

У статті проведений аналіз кореляції понять фахова мова та терміносистема на базі німецьких християнсько-богословських термінів. Показано взаємозв'язок німецької фахової мови богослов'я та німецької богословської терміносистеми, визначено основні ознаки богословського терміна як складника фахової мови богослов'я та теологічної терміносистеми.

Ключові слова: фахова мова, терміносистема, термін, богослов'я, німецька фахова мова богослов'я.

Марія Вереш. НЕМЕЦКАЯ ХРИСТИАНСКО-БОГОСЛОВСКАЯ ТЕРМИНОСИСТЕМА В КОНТЕКСТЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ РЕЧИ

В статье проведён анализ взаимосвязи понятий профессиональная речь и терминология с использованием терминов христианского богословия немецкого языка. Показана связь между богословским языком и теологической терминологией. Определены также главные особенности богословского термина, который является главным элементом богословского языка и теологической терминологии.

Ключевые слова: профессиональная речь, терминология, термин, богословие, немецкий специальный язык богословия.

Mariya Veresh. GERMAN THEOLOGICAL TERMINOLOGY IN THE SYSTEM OF LANGUAGES FOR SPECIAL PURPOSES

The article deals with the problem of correlation of the terms as language for special purposes and terminology. It shows the connection between the German theological language for special purposes and German theological terminology as well as the peculiarities of the German theological terms.

Key words: language for special purposes, terminology, term, theology, German theological language.

У сучасному мультикультурному та глобалізованому світі дослідження фахових мов та пов'язаних з ними терміносистем набувають дедалі важливішого значення, оскільки комунікація у професійній сфері потребує ґрунтовних знань не тільки самої галузі, але й засобів їхнього вираження. Термін як одиниця конкретної терміносистеми слугує інструментом фахової комунікації.

Дослідження фахових мов та терміносистем різних галузей представниками німецької школи, зокрема К. Бауманна, Л. Гоффманна, Д. Мьона, Р. Пелька, Т. Рьолке та Р. Флюка, а також вітчизняного мовознавства, як-от Т. Р. Кияка, А. Л. Міщенко, Є. С. Мовчун, В. В. Синьо заслужують особливої уваги.

Метою розвідки є визначити місце фахової мови богослов'я у системі фахових мов, а також з'ясувати взаємозв'язок фахової мови богослов'я, богословської терміносистеми та пов'язаних з ними термінологічних одиниць.

Термін «богослов'я» вперше застосували у своїх працях ранні християнські апологети. Він позначає науку про Бога та його одкровення, віру й сутність церкви, а також виступає синонімом до терміна «теологія», уживаного у багатьох мовах, що походить від грецьких слів: *θεός* – «Бог» і *λογία* – «слово», «поняття», «вчення».

Теологія як наука послуговується у фаховій комунікації фаховою мовою богослов'я. За Л. Гоффманом, «фахова мова – єдність усіх мовних засобів, які використовуються у фахово обмеженій комунікативній галузі для того, щоб забезпечити порозуміння між особами в певній сфері діяльності» [9, с. 53]. Фахова мова – це також «засіб оптимального взаєморозуміння про предметну галузь для фахівців; вона характеризується специфічним лексиконом і спеціальними нормами щодо вибору, уживання й частотності загальноновживаних лексичних і граматичних засобів; вона не існує як самостійна форма реалізації в мові, але актуалізується у фахових тестах, які, крім елементів фахового тексту, завжди містять елементи загальноновживаної мови» [12, с. 17]. Фахові мови – «це сукупність усіх мовних засобів, які застосовуються у професійно замкнутій сфері комунікації з метою забезпечення порозуміння між людьми, які працюють у цій сфері» [3, с. 55]. «Фахова мова є засобом пізнання і поняттєвого визначення специфічної для фаху реальності, а також засобом взаєморозуміння у галузі і, таким чином, враховує специфічні потреби комунікації в межах фаху» [10, с. 26].

Попри те, що однозначної дефініції поняття «фахові мови» не існує, наведені визначення терміна «фахова мова» дають змогу виділити основне їхнє завдання, «яке полягає у створенні точного та економного знакового інструментарію для забезпечення взаєморозуміння про предметну галузь або сферу діяльності й слугують для забезпечення потреб фахової комунікації» [5, с. 15]. Підґрунтям дослідження фахових мов стали три концепції, запропоновані Т. Рьолке. Перша розглядає фахову мову як систему мовних знаків. Друга спрямована на фаховий текст, а також його контекстуальні зв'язки, що роблять можливою фахову комунікацію. Третя концепція пов'язана з продуцентом та реципієнтом фахової комунікації, цим самим визнаючи когнітивні властивості людини за основу лінгвістичного дослідження [11, с. 16-17].

Фахові мови можна представити у горизонтальному та вертикальному розшаруванні. Горизонтальний поділ дотримується принципу предметного поділу. Так, виділяють фахові мови споживання та торгівлі, до яких належать, зокрема, бджолярство, судноплавство, книгодрукування, мисливство, тваринництво тощо. Наступну групу складають технічні фахові мови та фахові мови прикладних наук: інформатики, телекомунікації, електротехніки тощо. Третю групу горизонтального поділу становлять фахові мови наук, до яких відносять юриспруденцію, фізику, хімію, біологію, фармакологію, математику, педагогіку, лінгвістику, а також богослов'я. До четвертої групи належать мови інституцій: політики, управління тощо [11, с. 37-38]. Вертикальне розшарування дотримується не фахового принципу, а враховує рівень абстрактності. Так, фахові мови розрізняють за рівнем найвищого ступеня абстрактності (штучні символи, формули – базові теоретичні науки), рівнем дуже високого ступеня абстрактності (експериментальні науки – комунікація між науковцями, техніками), високим ступенем абстрактності (мови з дуже великою часткою фахової термінології і чітко зумовленим синтаксисом – прикладні науки), низьким рівнем абстрактності (мови з доволі значною часткою фахової термінології та відносно незв'язаним синтаксисом – сфера матеріального виробництва) та дуже низьким рівнем абстрактності (мови з незначною кількістю фахових термінів та незв'язаним синтаксисом – сфера споживання та торгівля) [3, с. 57]. Вертикальне розшарування проявляється, зокрема, у прагматичних умовах функціонування фахової комунікації та мовному виборі (стилістиці) [7, с. 15]. Отже, богослов'я знаходить своє місце в горизонтальному розшаруванні і належить до фахових мов науки.

Необхідно зазначити, що окремі фахові мови використовують специфічні мовні засоби, які можуть бути наявними і в інших фахових мовах. Кілька субмов можуть формувати більші класи з їх спільними ознаками. Так, можна виокремити ієрархічну систему фахової мови богослов'я та її субмов у межах загальнонаціональної, зокрема фахову мову морального богослов'я, пасторального богослов'я, гомілетики, літургіки тощо.

Фахові мови насамперед орієнтовані на фахівців певної галузі. Кожен фах має власну мовну варіативність. Є. С. Мовчун, поділяючи думку представників німецької школи дослідження фахових мов К. Бауманна, Л. Гоффманна, Д. Мьона, Р. Пелька, Т. Рьолке та Р. Флюка, вважає, що «кожній фаховій мові притаманні не лише лексичні, але й синтаксичні особливості. Використання певних синтаксичних конструкцій та значно менша частка образних термінологічних одиниць відрізняють фахову мову від професійного жаргону (сленгу)» [6, с. 7].

Фахова комунікація «тісно пов'язана з мовленнєвою діяльністю людини й виступає об'єктом дослідження низки суміжних наук та субдисциплін загального мовознавства, зокрема прагматики, що досліджує вживання у фаховому тексті адекватних для досягнення комунікативної мети мовних знаків, граматичних структур та стилістичних зразків, а також термінознавства, яке пов'язане з фаховою мовою в аспекті прикладного термінознавства й термінологічної діяльності, зокрема, формування сучасних терміносистем, проблем термінотворення, унормування, стандартизації, гармонізації й підтримки в актуальному стані галузевих термінологій на національному та міжнародному рівнях» [5, с. 16].

Фахова мова існує на рівні лексики, синтаксису та тексту. Усю лексику фахового тексту поділяють на 4 види:

1) терміни певної галузі, які мають власну дефініцію – *die Eucharistie* (Євхаристія), *das Jesusgebet* (Ісусова Молитва), *das Sakrament* (свята тайна); вузькогалузева лексика – найважливіша і найбільш уживана у фахових текстах та несе в собі найбільше інформації;

2) міжгалузеві загальнонаукові термінологічні одиниці (в т.ч. терміни суміжних наук) – *das Leben* (життя). У філософії – аналогічний спосіб реалізації буття на окремих, щораз вищих ступенях дійсності. У науково-природничому розумінні – життя пов'язане з протоплазмою як найвищою відомою формою організації матерії. «З теологічної точки зору те ламке «чудо» життя є передусім даром Бога, оскільки випадковість і створеність виразніше досліджена в бутті оживленому, ніж у світі неживленому»;

3) напівтерміни, або професіоналізми, до яких можна віднести і номенклатури – *der Rosenweihrauch* (ладан із троянди), *der Weihrauch «Ecclesia»* (ладан, виготовлений із ладанного дерева);

4) професійні жаргонізми, які не претендують на точність та однозначність, мають великий рівень образності та емоційно забарвлене значення (не досліджувалися) [3, с. 49].

На думку А. Л. Міщенко, основа фахового тексту – це термінологічна лексика, «що є об'єктом дослідження термінознавства як науки про фахові поняття та їхні номінації у фахових мовах. Основне завдання теоретичного термінознавства полягає у створенні уніфікованих та стандартизованих принципів і методів термінотворення, класифікації та систематизації галузевих терміносистем; унормуванні принципів системної розбудови галузевих терміносистем, регулюванні відношень між поняттями в межах терміносистем, що є основою прикладної термінологічної діяльності» [5, с. 163].

Терміносистема – це «знакова модель конкретної теорії спеціальної галузі знань і діяльності, елементами якої є лексичні одиниці конкретної мови для спеціальних цілей, а структура у цілому адекватна структурі системи понять теорії» [4, с. 129]: *Bibelwissenschaft* (біблістика): *Neues Testamen* (Новий Завіт), *Altes Testament* (Старий Завіт), *die Bibel* (Біблія), *die Synoptiker* (синоптичні Євангелія); *systematische Theologie* (систематична теологія): *die Ekklesiologie* (еклезіологія), *die Eschatologie* (есхатологія), *die Trinität* (Трійця). У нашій статті насамперед досліджуємо вузькогалузову систему богословських термінів.

Терміни як словесні позначення понять, що входять у систему понять певної галузі професійних знань, та як основні одиниці мови, що вживаються зі спеціальною метою [8, с. 14], виступають, з одного боку, важливими елементами фахових мов, які використовуються фахівцями різних галузей науки й техніки для комунікації, пов'язаної з професійною діяльністю [2, с. 215], а з іншого боку, належать до певної терміносистеми – свідомо вибудованої системи термінів [4, с. 107]. Основне завдання терміна – номінація та оптимізація процесу професійного спілкування. У зв'язку із цим термін повинен конкретно відображати результати як практичної, так і дослідницької діяльності людини, закріпити отримані в процесі науково-професійної діяльності знання про особливості об'єктів термінологізації, а також виявити їх найважливіші ознаки [1, с. 43]. Важливими ознаками терміна виступають системність, дефінітивність, однозначність, короткість та точність. Системність німецької християнсько-богословської терміносистеми проявляється в наявності термінологічного гнізда – вживання одного й того ж ядерного компонента у низці композитів, наприклад, термін *die Kirche* (церква) виступає ядерним компонентом таких термінологічних одиниць: *die Kirchenlehre* (вчення церкви), *der Kirchenvater* (отець церкви), *die Kirchenstrafe* (церковна кара), *das Kirchenjahr* (церковний рік), *der Kirchenvorstand* (церковна кураторія), *die Kirchenprovinz* (церковна провінція) тощо. Окрім

термінологічного гнізда, системно-структурна організація лексики виявляється через гіперо-гіпонімічні стосунки між мовними одиницями, які відображають логічну підпорядкованість понять. Так, термінологічна одиниця *Sakrament* є гіперонімом для гіпонімів *Sakramente der christlichen Initiation*, *Sakramente der Heilung* та *Sakramente des Dienstes für die Gemeinde*. У свою чергу, гіпонім *Sakramente der christlichen Initiation* є гіперонімом для інших термінів-гіпонімів: *Sakrament der Taufe*, *Sakrament der Firmung* та *Sakrament der Eucharistie*. Дефінітивність – одна із важливих ознак терміна, яка уможливує його відмежування від загальнолітературного слова та зберігає наукову інформацію: *die Liturgik* – *die Lehre von der christlichen Liturgie als theologisches Fachgebiet*. Однозначність, короткість та точність частково наявні у досліджуваній терміносистемі і виступають радше ідеалом. Високу точність означувального ними поняття виявляють запозичені терміни з латинської та грецької мов *das Filioque* (лат. *und vom Sohn*) (філіокве), *die Philokalia* (гр. *Liebe zur geistigen Schönheit – Sammlung aus mystisch-asketischen Schriften*) (філокалія), а також багатокомпонентні термінологічні одиниці: *der Kreuzweg* (хресна дорога), *das Glaubensbekenntnis* (визнання, символ віри).

Підсумовуючи вищесказане, услід за Л. Г. Гоффманом, вважаємо, що фахова мова богослов'я – це сукупність усіх мовних засобів, які використовуються у богословській сфері комунікації, щоб забезпечити порозуміння між людьми у цій сфері. Фахова мова богослов'я, яка існує на рівні лексики, синтаксису та тексту, містить богословські терміни. Богословські терміни утворюють терміносистему богослов'я, що обслуговує теологію як галузь науки. Термін християнсько-богословська терміносистема чітко визначає сферу функціонування – одиниці, які окреслюють поняття та явища із галузі богослов'я як науки про Бога та Слово Боже, що заснована на Об'явленні. У подальшому можна розгорнути дослідження богословських фахових текстів, зосередивши увагу на різних їхніх жанрах, таких, як сучасні гомілетичні тексти, проповіді, церковні документи, класичні молитви, зіставляючи при цьому їх переклади німецькою та українською мовами з класичної латини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Володина М. Н. Научно-техническая терминология и общеупотребительная лексика / М. Н. Володина [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://library.krasu.ru/ft/ft/_articles/0113883.pdf.
2. Жербило Т. В. Термины и понятия лингвистики : Общее языкознание. Социолінгвістика : словарь-справочник / Т. В. Жербило. – Назрань : Пилигрим, 2011. – 280 с.
3. Кияк Т. Р. Перекладознавство (німецько-український напрям) : [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / Т. Р. Кияк, А. М. Науменко, О. Д. Огуй. – К. : Київський національний університет, 2009. – 544 с.
4. Лейчик В. М. Терминоведение. Предмет, методы, структура : [4-е изд.] / В. М. Лейчик. – М. : Либроком, 2009. – 256 с.
5. Міщенко А. Л. Лінгвістика фахових мов та сучасна модель науково-технічного перекладу : [монографія] / А. Л. Міщенко. – Вінниця : Нова Книга, 2013. – 448 с.
6. Мовчун Є. С. Особливості перекладу українською мовою німецького комерційного Інтернет дискурсу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / Є. С. Мовчун. – К., 2010. – 21 с.
7. Синьо В. В. Лінгвістичні особливості німецької фахової мови лісівництва : дис. канд. філ. наук : спец. 10.02.04 / В. В. Синьо. – Ужгород, 2007. – 223 с.
8. Суперанская А. В. Общая терминология : вопросы теории / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева. – [2-е изд. стер.]. – М. : Едиторал УРСС, 2004. – 248 с.
9. Hoffmann L. Kommunikationsmittel Fachsprache / L. Hoffmann // Forum für Fachsprachen-Forschung. – [2., völlig neu bearb.]. – Tübingen : Narr, 1985. – B. 1. – 307 S.
10. Möhn D. Fachsprachen. Eine Einführung / D. Möhn, R. Pelka. – Tübingen : Max Niemeyer Verlag, 1984. – 171 S.
11. Roelcke T. Fachsprachen / T. Roelcke – Berlin: Erich Schmidt Verlag, 2005. – 253 S.
12. Schmidt S. J. Bedeutung und Begriff : Zur Fundierung einer sprachphilosophischen Semantik / S. J. Schmidt. – Braunschweig : Vieweg, 1969. – 176 S.

Стаття надійшла до редакції 2.12.2016 р.